Doctors contra l’Institut Nova Història (1)

Autor: Pep Mayolas
Data de publicació: 09-01-2022

Iniciem una sèrie de comunicacions en resposta al capítol principal del llibre «Pseudohistòria contra Catalunya» (Eumo Editorial, 2020), en què es descarta el cavaller barceloní Joan Colom i Bertran com a veritable personalitat del Descobridor d’Amèrica. Escrit d'En Pep Mayolas.

1.-Pseudohistòria contra Catalunya: un crit d’«auxili!» de l’acadèmia que aporta alguns detalls d’utilitat»

El dijous 20 de febrer de 2020 es va presentar a la llibreria La Central del Raval de Barcelona el llibre Pseudohistòria contra Catalunya, una obra que aplega els treballs de vuit integrants del món acadèmic i des d’una aparent posició neutral, asèptica i objectiva es dedica a rebatre algunes tesis de l’espanyolisme ranci i algunes propostes de l’Institut Nova Història (INH).

L’acte va deixar petit l’aforament de la llibreria. En les dates prèvies i sobretot l’endemà, la novetat editorial va comptar amb una cobertura notable en els mitjans de casa nostra. I allò que es va poder constatar, tant en la presentació com en totes i cadascuna de les notícies i columnes d’opinió que va generar, és que l’esment al desmuntatge de la pseudohistòria espanyolista es quedava a prop de l’anècdota, en comparació amb l’èmfasi que mereixien per a tothom les refutacions dels treballs de l’INH. És a dir: el veritable enemic de la ciència històrica catalana quedava ben identificat i assenyalat, sense marge per a l’equivocació. No hi fa res que el doctor Culla, en la seva intervenció a l’acte de La Central, matisés que no era correcte equiparar la dimensió de la pseudohistòria espanyolista, que compta amb les institucions de tot un estat al darrere, amb la de la pseudohistòria de l’INH, les propostes del qual s’han bastit només amb el suport de petits mecenes particulars. No hi fa res. L’autèntica amenaça, allò que posa en perill el futur de la ciència històrica catalana, és En Jordi Bilbeny i la seva colla d’investigadors amateurs.

Un cop llegit el llibre, però, crida l'atenció que fins i tot alguns dels detractors catalans d'En Bilbeny es mostressin decebuts amb l'obra, perquè troben que s'ha fet només «a la contra» —això vol dir refutar i desmentir teories o afirmacions «pseudohistòriques»—, però no aporta cap novetat significativa. De fet, la impressió general i la conclusió gairebé unànime, fins per a la gent que se l'esperava amb més ànsia, és que es tracta d'una oportunitat perduda. S'estigui a favor o en contra de l'INH, hom no pot deixar de constatar que s'han enfilat uns quants arguments per contradir certs postulats grotescos de l'espanyolisme amb l'única intenció de blanquejar, davant d'un públic de perfil majoritàriament independentista i potencial simpatitzant de l'INH, l'autèntic objectiu de l'obra. L'únic propòsit que anima Pseudohistòria contra Catalunya és el de torpedinar la credibilitat d'En Jordi Bilbeny, la de la seva feina i la de l'Institut Nova Història. Més enllà d'això, també serveix per assenyalar tot aquell que en el passat, en el present o en el futur gosi fer-nos costat. S'avisa els navegants i s'assenta el precedent.

No tot són males notícies, però. Si ens centrem en el llarguíssim capítol estrella, aquell que es dedica a l'intent de demostrar que el cavaller barceloní Joan Colom i Bertran ja era mort abans de l'any 1492 i, per tant, no podia ser el descobridor d'Amèrica que assenyalem En Jordi Bilbeny i un servidor —i amb això representa que la credibilitat d'En Bilbeny i de tot l'INH han de quedar fatalment sumides en el descrèdit pels segles dels segles—, hi ha un conjunt d'informacions que, llegides més enllà de la literalitat de l'apunt i en combinació amb altres dades, ens poden obrir nous horitzons de recerca. És a dir, des de l'INH i a títol personal, desmentim els nostres detractors decebuts pel llibre: no és cert que no aporti res de significatiu. Ben a l'inrevés. Malgrat les confessades intencions corrosives dels acadèmics a qui devem aquest artefacte «científic», malgrat que aprofiten cada mínima oportunitat per menystenir —sempre de forma neutra, asèptica i objectiva: són científics— la feina d'En Bilbeny o de l'INH, bé titllant-nos d'ignorants, de ser intel·lectualment deshonestos o de mentiders, directament, no per això hem de deixar de celebrar algunes de les noves dades que ens aporten els doctors Cingolani, Fornés i Palomo sobre En Joan Colom i Bertran. Situades en el context adequat, ens ajuden a veure-hi més enllà de la censura, i a inferir per on devia anar la realitat històrica que la versió oficial ens ha capgirat completament.

2.- El cavaller Joan Colom i Bertran, un antijoanista contumaç

Pels amants de la història catalana és sabut que, a les dècades centrals del segle XV, es va produir una escalada de tensions polítiques entre la monarquia i la Diputació del General de Catalunya, allò que avui en diem Generalitat, que va culminar en l'esclat d'una guerra entre les dues faccions pel maig de 1462. El conflicte, que en algunes famílies va arribar a enfrontar parents entre sí, va entronitzar monarques que la història ha catalogat com a «reis intrusos» (Enric de Castella, Pere de Portugal, Renat d'Anjou), els quals s'enfrontaren successivament al rei Joan II d'Aragó, pare de Ferran el Catòlic, fins a l'anomenada Capitulació de Pedralbes, signada el 24 d'octubre de 1472 al monestir d'aquest nom, per la qual els afectes a la Diputació tornaren a reconèixer Joan II com a rei dels catalans. Per a tota persona interessada en la gènesi i desenvolupament d'aquell conflicte recomanem vivament El naufragi de Catalunya, de l'historiador britànic Alan Ryder, possiblement el llibre més complet sobre la guerra civil catalana del segle XV, editat en català recentment (octubre 2021) gràcies a Edicions Sidillà.

El cavaller barceloní Joan Colom i Bertran, que des de l'INH proposem com a la vera personalitat d'aquell que es coneix universalment com a Cristòfor Colom, Descobridor d'Amèrica, tingué una intervenció destacada en els primers anys de la guerra com a revoltat contra Joan II. El seu germà Francesc fou president de la Diputació —és a dir, la màxima autoritat catalana sota el rei Pere IV— entre 1464 i 1467, i el fet que trobem En Joan Colom portant a l'espatlla els fèretres del rei Pere al 1466 i del lloctinent reial Joan de Lorena al 1470 ens confirma que som davant d'un dels homes més insubornablement propers als rivals polítics de Joan II d'Aragó. Bo i seguint el parer d'alguns destacats estudiosos de la catalanitat d'En Colom, aleshores, a l'INH havíem assumit que el cavaller Joan Colom i Bertran havia marxat de Catalunya sense acollir-se al perdó general de Joan II, al 1472, i això el convertia en un rebel a la monarquia. Un rebel sobre el qual possiblement pesaria una ordre de cerca i captura, i que a partir de cert moment, tal vegada podria ser considerat com a «mort civil». Aquest passat antijoanista podria justificar alguns dels buits incongruents en la biografia del Descobridor, com ara l'escassetat de notícies sobre En Cristòfor Colom abans de la seva aparició com a estranger als regnes hispànics, o també l'animadversió amb què fou contemplada la seva figura per part de molts dels seus contemporanis (possibles integrants de famílies adversàries dels Colom durant la guerra), i fins i tot la malfiança o la poca «empatia» amb la qual el tractà sempre el Rei Catòlic.

Per als autors de Pseudohistòria contra Catalunya tot això és paper mullat, o bé no és indicatiu de cap catalanitat amagada del Descobridor. Ells s'acullen en tot moment a «la versió historiogràficament acceptada de l'origen genovès»[1] d'En Cristòfor Colom. Al servei d'aquesta idea i en oposició a les tesis de l'INH, els doctors Cingolani,

Fornés i Palomo declaren que «finalment vam decidir-nos a redactar aquest capítol i informar el públic interessat en el tema d'allò que sabem sobre Joan Colom i Bertran i de com s'ha construït, i encara es manté, l'errònia vinculació d'aquest amb Cristòfor Colom. En qualsevol cas, advertim els lectors que per motiu de l'espai de què gaudim no entrarem a tractar les diverses teories al voltant de l'origen genovès o català de Cristòfor Colom, així com tampoc el conjunt de l'obra de l'INH al voltant de les coincidències i/o aparents semblances entre Joan Colom i el primer virrei de les Índies Occidentals; ens cenyirem exclusivament a la vida de Joan i, especialment, a la qüestió de la seva defunció, que impossibilita per complet qualsevol coincidència de personalitat amb l'esmentat navegant».[2]

És a dir, ja d'entrada ens avisen que prescindiran de qualsevol coincidència, indici o paral·lelisme que pugui relacionar les figures d'En Cristòfor Colom i d'En Joan Colom i Bertran. Només se cenyiran a allò que pot demostrar que aquest era mort abans de 1492 i, és clar, no podia ser el Descobridor d'Amèrica.

3.- El ciutadà Joan Colom, testimoni a les corts de 1473

El capítol principal de Pseudohistòria contra Catalunya es centra a demostrar, aleshores, dues premisses, sobretot: 1a) Que En Joan Colom i Bertran no era rebel al rei Joan II d'Aragó enllà de l'any 1472, tal com havia postulat fins ara l'INH, i 2a) Que aquest personatge ja era mort a l'any 1477, perquè tres documents de 1477, 1484 i 1487 l'acrediten com a quondam, adverbi llatí que solia acompanyar el nom dels considerats «difunts», a la documentació. Si al 1477 ja era mort, és evident que no podia descobrir Amèrica al 1492 sota el nom de Cristòfor Colom. D'entrada, per demostrar que aquest cavaller barceloní no era rebel al rei Joan II a la fi de la guerra civil catalana al 1472, els tres doctors exposen que, «per començar, hi ha documentació que demostra que el cavaller Joan Colom no estava ni desterrat ni en estat de mort civil, almenys ja des de finals de novembre del 1473, atès que el trobem participant en les Corts Generals del Principat de Catalunya convocades pel rei Joan II sense cap mena de problema, tot i haver combatut contra el monarca amb anterioritat, durant una dècada».[3] D'entrada, aquest paràgraf ja conté una inexactitud que ens pot dur a l'equívoc. El personatge anomenat Joan Colom que intervé com a testimoni a les Corts de 1473 no té la categoria de «cavaller», que s'hauria de fer constar, sinó la de «ciutadà». Vegem-ho.

Després d'anunciar que troben En Joan Colom actuant com a testimoni d'una pròrroga de Corts el 27 de novembre de 1473 i també l'1 de desembre, transcriuen el document en llatí i la seva traducció al català, que acaba dient que el bisbe de Girona, com a canceller reial i «per mandat i comissió del dit senyor rei, va prorrogar i continuar la dita Cort per al dimecres en el mateix lloc. Testimonis: els honorables Lluís Gilabert, cavaller, i Joan Colom, ciutadà de Barcelona. Successivament, també, el dimecres dia 1 del mes de desembre, a l'any de sobre des de la Nativitat del Senyor 1473 […]. Testimonis: els honorables Joan Colom, ciutadà de Barcelona, i Antoni Torró, secretari del dit sereníssim senyor rei».[4]

Entesos. Així, doncs, el document del 27 de novembre de 1473 recull l'actuació d'un cavaller, que és En Lluís Gilabert, i la d'un ciutadà de Barcelona anomenat Joan Colom. En Joan Colom i Bertran surt en la pràctica totalitat de la documentació coneguda com a «cavaller» al llarg de la dècada anterior, durant el conflicte armat amb Joan II. El de cavaller és un títol que denota una categoria social, que l'integra en l'estament nobiliari i que, si havia estat escollit com a diputat, el facultava per intervenir a les Corts com a representant del braç militar, no pas del braç reial, que era el que acollia els ciutadans. De fet, des que el veiem identificat com a cavaller, les aparicions d'En Joan Colom i Bertran solen anar sempre acompanyades d'aquest títol o distinció. Si del Joan Colom que actua com a testimoni en dues ocasions al 1473 no es fa constar la seva condició de cavaller, com sí que es fa amb l'anomenat Lluís Gilabert, hauríem de demanar als nostres acadèmics que ens demostrin que el «ciutadà Joan Colom» és el cavaller Joan Colom i Bertran. Perquè allò que resta ben clar és que al Joan Colom que veurem actuant el 1474 i 1475 i en els documents posteriors on apareix com a quondam, sempre se'l torna a designar com a «cavaller». De fet, són els mateixos doctors els qui, en les pàgines següents, ens asseguren, de forma literal, que «aquest personatge sempre apareix esmentat en tota la documentació, llatina o catalana, amb nom de pila, primer cognom, categoria i/o procedència: (Iohannis/Ioannis/Joan) (Colom/Colombi) (miles/cavaller)».[5]

Així, doncs, tot i que mai hi consta el «Bertran», si fem cas dels nostres acadèmics, aquest personatge SEMPRE —l'adverbi és d'ells— apareix esmentat com a «miles/cavaller». Excepte en la documentació anterior als anys 60 que ells mateixos ens proporcionen, cal precisar, en la qual sí que se l'esmenta en condició de «ciutadà». En Francesc Albardaner, bo i comentant unes fitxes d'En Ricard Carreras Valls, en troba «una que parla d'un poder fet per Lluis Colom, militi, a l'honorable Joan Colom, militi, germà seu amb data del 13 de febrer del 1461 (AHPB: Notari Bartomeu Agell, N.4-1). Hem de destacar que a aquests germans Lluis i Joan Colom i Bertran ja se'ls coneixia com a "milites" al bell inici de la guerra civil catalana».[6] A partir de 1461, doncs, la categoria que l'acompanya és la de «miles o cavaller». Per tant, mentre no ens demostrin científicament que el ciutadà Joan Colom que troben al 1473 és el cavaller del mateix nom fill de Caterina Bertran, no podrem acceptar que el testimoni de les Corts de 1473 sigui el personatge que l'INH proposa com a Descobridor d'Amèrica. En aquest context trobem digne d'esment l'existència d'un teixidor

de llanes barceloní anomenat Johan Colom, probable membre de la Busca pels volts de 1450, que apareix en la tesi de Na Carme Batlle sobre la crisi social i econòmica de mitjan segle XV.[7] Si aquest barceloní fos viu i domiciliat a la ciutat comtal el 1473 com ho era al 1450, podria ser el qui actua com a honorable testimoni de les sessions de Corts d'aquell any 73, en condició de «ciutadà de Barcelona», al costat del cavaller Lluís Gilabert. I si els nostres acadèmics troben que el requisit indispensable per a ser descobridor d'Amèrica era que el navegant fos plebeu i llaner de professió, gràcies a Na Carme Batlle posem a la seva consideració la candidatura d'aquest llaner català anomenat Johan Colom. Tot i que manca dels lluentons i la purpurina de «l'origen genovès», mai és tard per arribar a un consens.

3.- La paraula dels «experts»: el segell «científic» de l'acadèmia

El capítol estrella de Pseudohistòria contra Catalunya continua acumulant arguments per fer-nos veure que En Joan Colom i Bertran no era rebel al rei Joan II d'Aragó enllà de l'any 1472, i al dit efecte esmenta diverses referències històriques, ja exhumades per estudiosos colombins com En Català Roca i En Carreras Valls, sobre unes activitats del cavaller Joan Colom durant els anys 1474 i 1475 recollides en escriptura notarial, així com algunes intervencions d'un cavaller anomenat Joan Colom en el marc parlamentari. I aleshores és quan conclouen, tal com vèiem més amunt, que «en aquest sentit, estem segurs que aquest Colom que participa a les Corts és Joan Colom i Bertran, perquè aquest personatge sempre apareix esmentat en tota la documentació, llatina o catalana, amb nom de pila, primer cognom, categoria i/o procedència: (Iohannis/Ioannis/Joan) (Colom/Colombi) (miles/cavaller) (ciutadà de Barcelona o domiciliat a Barcelona). A més, no tenim constància de cap altre cavaller Joan Colom barceloní coetani que gaudís de prou categoria politicosocial com per participar en les Corts del Principat, ni dirigir-se als estaments congregats de part del rei».[8]

Vaja. A la tesi doctoral que En Miquel Freixa Serra dedica a la figura d'En Francesc de Verntallat, capità de remences, publicada al 2010 per l'Editorial Base, nosaltres hem trobat un «cavaller Joan Colom» actuant com a subveguer de Girona el 8 de juliol de 1486 a la Vall d'Hostoles.[9] Atès que al cavaller Joan Colom i Bertran ens el donen per difunt al 1477, avisem els nostres doctors que al 1486 hi havia a Catalunya un altre Joan Colom que també era cavaller, amb la qual cosa és possible que aquell que participa a les Corts joanistes entre els anys 73 i 75 fos aquest que al 86 és «subveguer» gironí, i no pas En Colom i Bertran.

O si s'ho estimen més, i fent servir el mateix procediment científic que ells, des de l'INH podríem dir també que «estem segurs que aquest Joan Colom» que és cavaller i actua com a subveguer gironí a l'estiu de 1486 «és Joan Colom i Bertran, perquè aquest personatge sempre apareix esmentat en tota la documentació, llatina o catalana, amb nom de pila, primer cognom, categoria i/o procedència». I aleshores potser hauríem de posar en qüestió el sentit del mot quondam que acompanya els esments d'En Joan Colom als documents de 1477 i 1484, i preguntar-nos si la condició de difunt que se li atorga responia a la realitat, o bé a un interès molt concret dels beneficiaris potencials d'un seu llegat. I també hauríem de preguntar al doctor Miquel Freixa com és que a la tesi doctoral accessible a la xarxa fa constar el nom del subveguer gironí, «el cavaller Joan Colom», i en canvi, al mateix paràgraf publicat en el llibre de l'Editorial Base aquest nom ja s'ha suprimit.[10] A qui i a què es deu, la supressió d'aquest «cavaller Joan Colom»? És una decisió de l'autor? Del consell editorial? Potser és que En Freixa no confiava del tot en la font de la qual va extreure la informació, l'article signat per En Josep Canal, En Carles Fochs i Na Mª Mercè Homs, La Vall d'Hostoles en el segle XV (1994), que el doctor Freixa transcriu gairebé fil per randa des d'aquest text dels Canal, Fochs i Homs: «Tampoc no sabem el motiu pel qual el dia 8 de juliol de 1486, poc després de la Sentència, les autoritats de la Vall d'Hostoles i una gran multitud varen pujar al castell d'Hostoles i —en presència del subveguer de Girona, Joan Colom, cavaller— es llegiren, pel notari Miquel Ombert, els privilegis concedits pels reis Joan II i Ferran II».[11] El processament de la informació històrica, com es pot comprovar, és un caminoi ple de racons i de cantonades.

Arribats aquí, hem de confessar que nosaltres no tenim la certesa categòrica que mostren els nostres acadèmics respecte al «seu» cavaller Joan Colom. La sentència «estem segurs que aquest Colom que participa a les Corts és Joan Colom i Bertran» els ha quedat més aviat poc científica i un pelet autoritària, una mica «n'estem segurs perquè ho diem nosaltres, que som experts, i som experts perquè som doctors!». Bo i així, no hi presentarem objeccions. Més enllà dels dubtes expressats que ens genera el ciutadà Joan Colom que apareix com a testimoni de les Corts a finals de 1473, des de l'INH admetrem que aquell cavaller Joan Colom que actua amb normalitat a Barcelona i a les Corts catalanes entre 1474 i 1475 ha de ser, en un alt grau de probabilitat, En Joan Colom i Bertran. I de la mateixa manera, no sembla massa probable que el cavaller que actua com a subveguer de Girona pel juliol de 1486 sigui el futur Descobridor, per més que el seu superior, el veguer gironí d'aleshores, fos precisament En Guillem Joan Colom, el nebot d'En Joan Colom i Bertran, que en un moment donat, podria haver gestionat un càrrec per al seu oncle a la vegueria de la qual era titular, mentre no es reuneix la Junta examinadora del projecte colombí presentat als reis el 20 de gener de 1486. Posats a establir certeses, els nostres detractors no haurien de respirar tranquils fins a «estar segurs» que el cavaller Joan Colom que trobem a la vall d'Hostoles no és el cavaller barceloní que l'INH assenyala com a Descobridor d'Amèrica. I per dormir sense recances de cap mena, haurien d'aconseguir descartar sens ombra de dubte, també,

que aquest cavaller Joan Colom, subveguer de Girona al 1486, no sigui el cavaller Joan Colom que intervé a les Corts de 1474 i 1475, aquell del qual estan tan segurs, amb una certesa de nivell «expert», que és En Joan Colom i Bertran.

Si serveix per contribuir a la tranquil·litat dels nostres acadèmics, però, deixarem ben clar que a l'INH admetrem que el personatge que belluga per Catalunya a mitjans dels setanta ha de ser el nostre Colom Bertran, i que no creiem que el subveguer de Girona fos el futur Descobridor. La nostra convicció, després d'un segle d'estudis i publicacions, de l'Ulloa a En Bilbeny, és que a l'estiu de 1486 ja feia probablement més d'un any que En Joan Colom i Bertran havia tornat a Catalunya amb una nova identitat, ja que s'hauria presentat arreu com a Cristòfor Colom. I en conseqüència, aquell que en altre temps (que això vol dir quondam) era conegut com a Joan Colom i Bertran ja no podria actuar ni presentar-se mai més sota aquest nom, si no volia que tots els actes jurídics duts a terme pels seus hereus i basats en la seva defunció restessin anul·lats de cop. Dit això, rectifiquem, doncs, i sempre amb la deguda reserva per si sorgeixen noves informacions, les asseveracions que hàgim fet en el passat respecte a la fugida de Catalunya, el 1472, d'aquest personatge per la seva condició de rebel o fugitiu. És evident que al 1474 i al 1475 tornava a ser a Barcelona, si abans n'havia marxat. Admesa aquesta realitat, allò que posarem de debò en qüestió és que hagués tornat com si res a la fidelitat a Joan II. Tindrem temps de parlar-ne més llargament en un llibre. Abans, en la 2a part d'aquesta comunicació, ens centrarem en la pretesa condició de difunt del cavaller Joan Colom i Bertran quinze anys abans de la Descoberta oficial d'Amèrica.

Pep Mayolas

Notes bibliogràfiques:

[1] STEFANO M. CINGOLANI, GUILLEM FORNÉS I CRISTIAN PALOMO, "3. Joan Colom i Bertran no va descobrir Amèrica" dins Pseudohistòria contra Catalunya, Eumo Editorial, Vic, 2020, p. 220.

[2] Ídem, p. 218.

[3] STEFANO M. CINGOLANI, GUILLEM FORNÉS I CRISTIAN PALOMO, "3. Joan Colom i Bertran no va descobrir Amèrica" dins Pseudohistòria contra Catalunya, Eumo Editorial, Vic, 2020, p. 219.

[4] Ídem, p. 225.

[5] Ídem, p. 227.

[6] FRANCESC ALBARDANER i LLORENS, "Tot comentant fitxes de Ricard Carreras i Valls", Butlletí del Centre d'Estudis Colombins n. 50, CEC, Òmnium Cultural, Barcelona, desembre 2009, p. 11.

[7] CARME BATLLE i GALLART, La crisis social y económica de Barcelona a mediados del siglo XV, Institución Milà y

Fontanals, Universidad de Barcelona, Facultad de Filosofía y Letras, Instituto de Historia Medieval, Barcelona, 1973, p. 564, 570 i 593.

[8] Ídem, p. 226-227.

[9] MIQUEL FREIXA SERRA, Francesc de Verntallat: Senyor de la Muntanya i capità de remences. Biografia narrativa al segle XV, Tesi doctoral dirigida pel Dr. Jaume Aurell Cardona, Facultat d'Humanitats, Universitat Internacional de Catalunya, 29 de setembre de 2008, p. 410.

[10] MIQUEL FREIXA SERRA, Francesc de Verntallat: Cabdill dels Remences, Editorial Base, Barcelona, 2010, p. 349.

[11] JOSEP CANAL, CARLES FOCHS i Mª MERCÈ HOMS, «La Vall d'Hostoles en el segle XV», Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca, Olot, Annals de 1994, p. 86.